

Aurora Bertrana. Plenitud literària entre la Polinèsia i el Marroc

CATALINA BONNÍN I SOCIAS

Aurora Bertrana (Girona 1892-Berga 1974) es va incorporar tard al món de les lletres. El seu pare, el també escriptor Prudenci Bertrana, no volia que es fes escriptora i, vistes les seves qualitats artístiques diverses, l'encaminà cap a la música. Estudià primer amb Tomàs Sobrequés i després partí cap a Barcelona, on va ser alumna del mestre Llongueres i on guanyà els seus primers diners tocant el violoncel en un tercet de senyoretas en un cafè de la Diagonal. A part d'aquesta activitat, amb la qual fins i tot va mantenir la família en un moment de dificultats econòmiques del pare, va fer lliçons de música, classes de lectura catalana a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona i també col·laborà en els tribunals que examinaven de català arreu de Catalunya.

Però el seu esperit inquiet necessitava volar. L'any 1923 marxà a Ginebra amb la intenció d'estudiar música i rítmica a l'Institut Dalcroze i escampar-ne el mètode arreu del món. Malgrat les cartes de recomanació del mestre Llongueres, antic alumne del centre, Aurora no va encaixar dins els mètodes de l'Institut, classistes i autoritaris. El fet de sentir-se incompresa i les dificultats econòmiques l'obligaren a abandonar els estudis de música. En canvi, va obtenir un gran èxit tocant en petites orquestres als hotels dels Alps i va muntar la primera orquestra de jazz femenina d'Europa.

En una de les actuacions per ràdio de l'orquestra Aurora va conèixer l'home que havia de ser el seu marit, monsieur Choffat. Denys Choffat i Aurora Bertrana es casaren dia 30 de maig del 1925. Ell era un enginyer industrial de bona família que tenia un negoci d'aparells de ràdio. És en atenció als seus avantpassats que Aurora Bertrana decidí maridar-se, segons ens explica ella mateixa, i abandonar la vida de *jazzbandista*, per fer la vida que el seny aconsella i poder dedicar-se, a la fi, a la literatura.

Però els negocis del marit no rutllaven bé i els noucasats no rebien cap ajut de la família, que no aprovava el casament. Per això Aurora encomanà la dèria dels viatges al seu marit. Ell no era gaire somniador, però havia trobat un tre-

ball mal retribuït i tenia ganes de fugir de la família i del seu entorn. Calia anar ben lluny. Per això ambdós es posaren a llegir als diaris les ofertes de treball a les colònies i protectorats francesos i belgues, que es trobaven en plena explotació industrial, comercial i cultural. A la fi monsieur Choffat signà un contracte per muntar una central elèctrica a Papeete. Per tant, marxaven a Tahití.

Després d'un llarg viatge en el Luq̄sor, amb crepuscles espectaculars i molts de dies de mar i mar, ocells de gran volada envoltaren el vaixell, fent pressentir la proximitat de la costa. Per l'ull de bou Aurora tenia la seva primera visió del Tròpic:

Un instant restava sense respiració. El Tròpic! Més tard, n'he conegut tots els inconvenients, tots els defectes, totes les tares, però aquella primera visió no l'oblidaré mai. Era com un somni enlluernador, com descórrer una cortina damunt un insospitat país de fades. El verd de la vegetació semblava pintat de nou, encara moll i lluent de vernís. En la transparència de l'aigua, immòbil, s'emmirallaven, amb una exactitud fascinant, els rafals, les barraques i els arbres propers, el colorit del vestit dels indígenes que des del moll contemplaven el Luq̄sor i, sobretot, el cel, d'un blau refulgent, d'un blau d'esmalt. Tot era blau i verd dins i fora de l'aigua. Una flaire embriagadora de flors i fruits venia de la terra propera. No es movia ni una fulla d'arbre, de manera que la visió prenia encara una aparença més perfecta de somni¹.

La Guadalupe, la Martinica, nous paisatges i noves cultures. Per a Aurora tot eren noves experiències. A la fi es complia el somni que de petita l'acompanyava durant la lliçó de geografia. I una gran festa de disfresses en travessar l'Equador.

Una vegada a Tahití se separaren amb una certa recança dels amics aconseguits durant el viatge i Aurora i el seu marit s'allotjaren a l'hotel Tiaré. La sensibilitat d'Aurora era estimulada com mai. Les descripcions coloristes que s'acosten a una pintura impressionista senyoregen els quinze capítols de les *Memòries* dedicats als tres anys de la seva vida durant els quals va viure a la Polinèsia. Vegem-ne un exemple:

Els primers dies d'estada a Papeete foren per a mi com una mena d'encanteri. El paisatge que podia contemplar des del balcó de la nostra habitació a l'hotel Tiaré semblava una pintura japonesa animada. L'hora millor per a fruitar-ne era de bon matí quan les tonalitats del cel, de l'aigua i de l'illa veïna, la verda Eimeo, es presentaven més suaus, més matisades. L'aigua de la llacuna, amb prou feines tenyida d'una barreja de blau, de rosa, de groc, de verd, romanía tan quieta com un

¹ BERTRANA, Aurora. *Memòries fins al 1935*. Barcelona: Pòrtic, 1973. Pàg. 574.

mirall i en aquest mirall es reflectien els vaixells ancorats a la rada. Els esponerosos arbres del ribatge, l'illa d'Eimeo amb la silueta torturada per les seves muntanyes, tot cap per avall, tan immòbil i silenciós com un somni. El silenci era encara absolut i en aquell gran silenci es destacaven, ací i allà, els cops de pagaia d'algun piragüer matinal que anava o venia de la pesca.

Més tard, la refulgència del sol destruïa aquesta Harmonia, n'essorrava els matisos. Tres colors dominaven: El blau, el verd i el blanc absoluts².

EL NAIXEMENT D'UNA ESCRITORA

A la Polinèsia francesa Aurora Bertrana va rebre l'impuls definitiu per convertir-se en escriptora. Mentre vivia a l'Annemasse, casada de fresc, n'havia fet un primer intent amb una novel·la titulada *Edelweiss* que, a poc de viure a Tahití, ella mateixa consideraria una novel·la esguerrada, a causa d'haver-ne llegida una altra de molt millor sobre el mateix tema³. A Tahití, on s'establí el seu paradís personal i literari, col·laborà en diverses celebracions musicals i adquirí un cert prestigi, per la qual cosa es relacionà amb elements importants del govern. Però ella s'interessava més pels personatges locals i per la vida quotidiana dels indígenes.

Més que no el seu pare, el mentor literari de l'escriptora va ser Lluís Nicolau d'Olwer, amb el qual havia mantingut una bona amistat des que es conegueren a Ginebra⁴. Ell l'ajudà a publicar els seus articles a la revista "D'Ací i d'Allà", el director de la qual era Carles Soldevila. Aquest l'amenaçava:

"Escriviu com un àngel un poc endimoniat", em deia. I afegia: "Però aneu amb compte amb el que escriviu. No oblideu que la nostra revista la compren i llegeixen molts capellans. Si continueu emprant una llibertat d'expressió com fins ara, amb gran pesar nostre, no podreu publicar els vostres articles". Era el primer toc d'alarma de la censura clerical⁵.

La reacció d'Aurora va ser més bé d'indiferència. Continuava enviant els seus articles a les revistes barcelonines. Per a ella, era com un aprenentatge,

² Op. Cit., pàg. 601.

³ Tanmateix, *Edelweiss*, que tracta de l'amor d'un home lluitant entre la dona i la muntanya, es va publicar l'any 1936 dins la col·lecció "La novel·la femenina".

⁴ Al Fons Nicolau d'Olwer de l'arxiu de Montserrat hi ha setanta-tres cartes d'Aurora Bertrana de gran interès biogràfic, sense la manipulació que suposa contar els fets des de la interpretació i valoració de la maduresa.

⁵ Op. Cit., pàg. 662.

talment com un músic repeteix arpegis i escales per practicar. Llegia i escribia, dirigia una coral, obtenint una col·laboració insospitada d'alumnes mandrosos en general. S'havia integrat perfectament a la vida colonial. Als tres anys havia finalitzat el treball dels enginyers elèctrics i el matrimoni marxava de Tahití, no sense recança. La idea de nous viatges s'apartà per la malaltia de la germana Cèlia, que tenia trasbalsada la família d'Aurora. Ella i el seu marit s'establiren a Barcelona.

PARADISOS OCEÀNICS

Quan Josep Queralt d'editorial Proa proposà a Aurora de fer un llibre de reportatges o cròniques viatgeres sobre les illes del Sud, Prudenci Bertrana animà la seva filla perquè acceptàs l'oferta. L'editor li donava pressa. La moda de l'exòtic com a fet cultural als anys 20 i 30 havia provocat arreu d'Europa una allau de llibres de viatges. Aquesta moda tingué ressò a Catalunya i els crítics publicaven articles que en feien una vertadera promoció. Els editors decidiren el títol. L'autora aprofità alguns articles dels publicats i n'afegí d'altres. *Paradisos Oceànics* inaugurava l'any 1930 una nova col·lecció, "Rodamón", que tenia la intenció de ser una col·lecció de llibres de viatges. El llibre, que contenia les fotografies de monsieur Choffat, va ser tot un èxit. Tot i que no era un llibre gens barat, l'edició sencera es va vendre en quinze dies. Ella mateixa en va fer la traducció castellana, amb la col·laboració d'un redactor de "La Vanguardia" que es deia Emili Oliver. *Islas de ensueño* es va publicar l'any 1933 a Ediciones Populares Iberia per l'editor Gil. Era una edició més econòmica, també amb fotografies i ampliada amb vuit textos. L'edició castellana va ser reeditada per l'editorial Juventud l'any 1954. L'any 1943 se'n publicà una versió en francès a Neuchâtel que porta el títol *Fenua Tahiti* sense les fotografies i amb catorze dibuixos de Marcel North. Sembla que les amigues d'Aurora durant l'exili, Mme. De Montmoulin i Mme. Des Goutes, en feren la traducció a partir de la versió castellana.

L'any 1988 Edicions LaSal en va fer una edició facsímil que es degué vendre bé, perquè l'any 1993 Edicions de l'Eixample en va fer una nova reedició.

Paradisos Oceànics no presenta l'estructura típica del llibre de viatges: preparació i partida, trajecte i tornada al lloc d'origen. Ens presenta el viatge i les impressions que en provoca directament. Es divideix en quatre grans apartats, d'acord amb la geografia de les Illes de la Societat, que se'ns presenta a l'avançada en un mapa: Tahití, Mooreà, Raiatea i Bora-Bora. Dins cada un d'aquests apartats trobam reportatges independents l'un de l'altre que presenten la visió de la Polinèsia que té la seva autora.

Papeete moderna és una descripció topogràfica de Papeete, *el sol i únic racó de l'Oceania francesa imitador de la civilització occidental* (pàg. 29)⁶. La

⁶ La paginació fa referència a la darrera edició esmentada: Edicions de l'Eixample, 1993.

unitat d'espai és la badia de Papeete i, al fons, Mooreà, l'illa germana. La unitat de temps tot el dia, començant per la quietud de la matinada, continuant pel despertar de la població, després el sol esclatant de ple dia, la posta de sol i la negra nit, amb encantaments suggestius de les flames roges dels pescadors si és ben negra i amb la llum argentada de la lluna quan aquesta senyoreja el cel. Les persones són un petit detall dins aquest quadre de color i d'harmonia. Els personatges que es mouen dins aquest teatre meravellós són *els infants nus com la veritat, homes i dones agullonats pel desig d'estimar i vells indulgents*, que somriuen als joves tot recordant la seva joventut. Així, *l'amor, la poesia i la música sense literatura, floreixen entre un espai florit i perfumat, sota un gran cel lluminós i serè* (pàg. 33).

Aquesta visió amable del lloc i de la gent perdura a tot el llibre. *De Haapití a Afareaitú* (dins *Mooreà*) és una altra descripció topogràfica, però aquesta vegada en moviment. L'autora no és la simple observadora que ens conta allò que observa amb els ulls meravellats, sinó un personatge més que participa activament en l'acció i la modifica: Aurora viatja a cavall sota una tempesta per assistir a unes noces que representen un gran esdeveniment: la filla adoptiva de l'administrador francès de Mooreà amb el fill adoptiu del missioner catòlic. És la unió, doncs, de l'església amb l'estat. *El maridatge de Hamué* explica la celebració a l'europea, amb el nuvi vestit d'esmòquing i la núvia impossible de pentinar: la cabellera fins als talons es resisteix. La simplicitat d'Aurora, que topa amb les altres dones quan proposa deixar-li els cabells amollats amb només una corona de tiaré, suposa una tal indignació que la fa sentir culpable i, a la fi, ella mateixa pentina la núvia, mentre aquesta, resignada, plora de dolor. La corona és de flors artificials, perquè *les flors de tarongers veritables són per a cada dia* (pàg. 76). Hamué tremola sota la muntanya de cabells. L'abandonament dels costums autòctons sota la pressió europea és una nota d'ironia al llarg del llibre. Però aquí la situació li sembla tan ridícula que la ironia s'endureix fins a la sàtira: *Tota l'honor de l'Estat i de l'Església mooreans, tota l'honor de Haapití i Afareiatú estan suspesos dels rulls de la pobra núvia* (pàg. 75). En acabar la celebració, els nuvis, que no han pogut sentir la solemnitat de l'acte, encarcerats com estaven, s'han descalçat i han partit cap a la platja a recollir petxines.

Turei, la cortesana, la dona de l'hibiscus, ja que en du sempre una flor enganxada als cabells negres, és totalment idealitzada per la narradora, com a dona bellíssima i com a mare, ja que viu amb plenitud i joia la seva maternitat. Els seus quatre fills no tenen pare i són sans i bells com *quatre àngels de Déu*, que viuen, com els altres infants, en un entorn paradisiàc. En aquest punt es fa una comparança entre la moral tradicional burgesa europea i la moralitat simple dels polinesis i el seu concepte obert de la família hospitalària, que acull els fills sense demanar-los l'origen i que els deixa viure en llibertat, sense pressionar-los amb convencionalismes. En ser grans, cap moralista no els barrarà cap porta per raons del seu origen ni res no els serà obstacle per viure l'amor joiosament. Els amants blancs obliden fàcilment les dones polinèsies i llurs fills, però això no és cap drama. La dona maorí menysprea els homes, tot apreciànt l'amor i els fills que n'esdevenen. A Oceania, com més fills més joia.

Fantasmes reials, el darrer capítol de l'apartat dedicat a Tahití, ens explica la decadència política del país arran d'un àpat en el qual coneix Marau, la reina divorciada de Pomaré V, el qual, després que Pomaré-Vahine n'acceptà el protectorat, signà la seva abdicació i lliurà Tahití a França a canvi d'unes botelles de xampany, l'any 1880, en una nit memorable d'amor i embriaguesa. De l'antiga reialesa només resten Marau i el príncep Hinoi, que es passeja en vehicles especials degut a una còrpora immensa i a la elefantiasi que pateix, en una imatge grotesca amb la qual l'autora ironitza els ideals democràtics de la revolució francesa.

Dins *Raiatea*, a part de capítols descriptius, sempre exaltats per una natura bella i riquíssima, trobam *Zane Grey* i *Expedició de pesca a l'illot Mutu-Ari*, on s'explica la trobada d'Aurora Bertrana amb el novel·lista americà d'origen indi. Aquest anava acompanyat d'una gran cort i mostrava els seus llibres ben editats amb tant d'orgull com les fotografies de les seves pesqueres. No es parlaren perquè no s'entenen, però l'escriptor convidà els europeus a una expedició de pesca a l'illot Mutu-Ari, la qual és relatada amb pintoresquisme i ironia. Ell mateix ha fet distribuir *pareos* entre els nadius, que portaven vestits bruts a l'occidental. Tot s'omple de colors. Si l'espectacle plau al novel·lista, els seus oficials portaran tres-cents litres de vi de Raiatea. Homes, dones i peixos lluiten cos a cos en un espectacle insòlit. En pesen més de mil quilos, però cap peix no fa més de vuitanta centímetres. Zane Grey sembla decebut. La consciència de la narradora s'exerceix a pler en aquest capítol, així com als altres en què s'adverteix la prepotència dels forans.

Bora-Bora, el darrer reportatge de *Paradisos Oceànics*, ens conta l'excursió a la badia de Vaitapé, amb la finalitat d'assistir a una *himené*. Aurora i el Director General d'Obres Públiques caminen cap a la celebració, guiats només per llums llunyanes i bellugadisses i per confoses remors de veus. En arribar a la clariana del bosc són benvinguts pel director i s'asseuen acompanyats pels arbres immensos de la selva. La natura espessa facilita el recolliment i, a un crit del mestre, els taitapeans enlairen els càntics dirigits a l'altíssim, en llengua polinèsia i accent fervorós. L'intens misticisme, els gestos, esgarrifren els visitants:

L'himne s'endormeix a poc a poc, els accents s'afebleixen. La Natura, salvatge i poderosa, conspira contra l'austeritat de l'ideal cristià. L'ànima primitiva d'aquells éssers s'exaltava fa uns quants segons per una melodia amb paraules de fe, i ara, mancats de convicció veritable, s'abandonen a la nit tropical, sensual, temptadora... (...) Aquesta hora embaumada i deliciosa és una hora instintiva de l'amor (pàg. 130).

No fineix aquí, l'espectacle sensual. Per complaure Aurora, el Cap d'Obres Públiques ha portat un barril de cervesa i proposa de celebrar un *oteà*, dansa primitiva entre guerrera i amorosa prohibida pel pastor protestant. L'alcohol ofega els escrúpols i el cap del districte dóna el permís. La paraula *oteà* provoca un clam unànim de plaer per tota la vall i resulta un espectacle excepcional, segons la cronista, encara que no es pot comprendre perfectament sense

coneixements de les llengües, tradicions i història dels polinesis. Redoblen els tambors. Les danses, perfectament organitzades, acaben en un deliri eròtic en el qual participa també el cap del districte, oblidant el pacte amb el pastor. Mentrestant, aquest, resignat, llegeix la Bíblia a la seva cabana.

Paradisos Oceànics reflecteix les experiències i l'emoció per la natura de l'estada d'Aurora Bertrana a la Polinèsia. És una gran observadora. Descriu tot el que veu amb els ulls i percep amb els altres sentits, però també amb el cor. Hi ha un continuat discurs ideològic en què es posa de part dels indígenes i de les seves tradicions i en contra dels colonitzadors europeus i americans que no fan sinó comprar els indígenes amb l'alcohol. La ironia recau sovint sobre la prepotència dels blancs com Zane Grey, que ho poden comprar tot amb diners i folkloritzen les tradicions dels nadius. Destaca per la riquesa de les descripcions i de tipus humans, amb una visió sempre emocionada.

PEIKEA, PRINCESA CANÍBAL I ALTRES CONTES OCEÀNICS

De fet, la redacció de *Peikea* s'havia aturat per la preparació de *Paradisos Oceànics*. El llibre de contes, escrit amb més pretensions literàries que l'altre, va aparèixer el dia de la Festa del Llibre del 1934 i també va tenir èxit de públic. Se n'han fet dues reedicions: l'editorial Pleniluni l'any 1980 i l'editorial Lumen l'any 1991 a la col·lecció juvenil "Sis Joans".

Peikea, princesa caníbal és una narració de vuit capítols que té, a més, una petita introducció, en la qual apareix la narradora explicant els antecedents històrics de l'arribada dels blancs a les illes salvatges i també la font de la seva informació, que es convertirà en conte: un vell anomenat Levrier, aventurer de cinquanta anys enrera, quan l'aturada de llargues travessies suposava una barreja de sensacions profundes, desig, curiositat i por: indígenes bellíssimes, nues i insinuants i alhora guerrers marquesans, forts, tatuats i ferotges, encara caníbals. El protagonista mateix ha contat la història viscuda a la narradora, detall que es confirma a les *Memòries fins a 1935*.

La presència de l'autora només s'evidencia en aquesta introducció. Quan comença la història el temps s'actualitza en el passat i la narradora queda fora del discurs. El punt de vista és l'omniscient, capaç de penetrar en els sentiments i sensacions dels personatges principals, encara que el masculí és més rodó i el femení, així com els altres indígenes, apareixen més estereotipats, sotmesos als costums i tradicions que s'ofereixen ben detallats i documentats.

L'estructura és lineal i manté un ritme adequat als esdeveniments. Ens introdueix a un espai amb una naturalesa magnífica: el bosc on viuen els indígenes per amagar-se dels blancs invasors i el Pacífic obert vora la platja, paradís dels aventurers. Lévrier es fica dins la selva sense por i, sense

saber-ho, camí de l'amor. Les descripcions esplèndides van introduint el protagonista i el lector alhora dins un món paradisiàc, de riqueses i sensacions desconegudes. Es topa amb Peikea, indígena bellíssima que s'enca-pritxa del blanc. Lévrier accepta el casament amb la princesa. S'explica amb detall la preparació de les noces, el fastuós àpat i les danses tradicionals. A part del valor antropològic de tot el capítol del casament, destaca el poema de Maeko, germà de Peikea, fent una interpretació simbòlica de l'amor celebrat i acompanyat per les veus i els gestos d'un cor femení i dels cops sords i lents dels timbals dels homes:

Era una història simple i infantil. Segons Maeko: "La gran piroga que vogava vers Taïoae" volia presentar el vaixell de Lévrier. El cor del blanc ja sospirava per Peikea del Pacífic estant. L'esguard de la princesa era un estel que havia guiat el mariner vers l'illa de Nukuhi-va (pàg. 38)⁷.

Però la vida fàcil, dedicada només al plaer i a l'amor, en una natura generosa que no cal forçar per viure, cansa Lévrier. És cridat pel seu model de vida aventurera i organitza la seva escapada. És vigilat i aconsegueix fugir, encara que passant pel cadàver del dolç germà de Peikea, que vol retenir-lo per amor a la seva germana. A l'alba arriba a la badia de Taïoae, on hi ha un vaixell i algunes goletes. I s'embarca cap a la civilització.

En aquesta narració, que assoleix un to poètic considerable per la riquesa del llenguatge i que té un ritme narratiu ben aconseguit, amb les acceleracions i les distensions que enriqueixen la història, no manquen les referències als xocs culturals, com a la majoria d'obres d'Aurora Bertrana. Si bé les reaccions del blanc són disculpades, hi ha un discurs ètic que defensa la innocència dels indígenes i rebutja els colonitzadors:

Era el minut palpitant i definitiu per a l'home de la selva, sa, noble, fort i bell, enfrontant-se amb el blanc, armat, astut, diplomàtic i hipòcrita. Però el progrés (en forma de canons i maquinària) vencia, una vegada més, el salvatge indefens (pàg. 16).

La venjança dels déus, Tepentuiatea, gran sacerdot, Una nit damunt el Pacífic, Hospitalitat maorí, L'agonia de la Tiaré-Taporo, El Tiki, La camisa de Rivenak i Tekao conformen la resta del llibre. Sempre inspirats en la tradició decadent dels polinesis i en el xoc de cultures, aquestes narracions, molt més curtes i discretes que l'anterior, gaudeixen tanmateix de les mateixes característiques. A La camisa de Rivenak hi ha una dosi d'humor considerable, mentre que El Tiki i Tepentuiatea, gran sacerdot contenen un sentiment pregon de misteri i de tradició.

⁷ La paginació fa referència a la darrera edició: editorial Lumen 1991.

L'ILLA PERDUDA

Aquesta novel·la, encara que escrita després de l'èxit rotund de *Paradisos Oceànics* i *Peikea*, representa la conciliació entre Prudenci Bertrana escriptor i la seva filla Aurora. Prudenci Bertrana mai no havia volgut que la seva filla fos escriptora. Però comentava favorablement els articles que aquesta li enviava des de Ginebra i, arran de l'èxit de les narracions publicades a *D'Ací i d'Allà*, enviades des de la Polinèsia, es va convèncer que Aurora tenia una veritadera vocació literària. Per això li va proposar de fer una novel·la plegats. Tal com diu Isabel Segura⁸, hi ha un abans i un després en la vida d'Aurora Bertrana. L'abans és la música, el després és la literatura. Una vegada a Barcelona, pare i filla decidiren realitzar el projecte. Prudenci Bertrana mostrava un sobtat interès per la literatura de la seva filla, que en aquells moments ja s'hi dedicava plenament. A la fi s'hi posaren. Aurora va fer un projecte d'una trentena de pàgines, l'argument sencer i la psicologia dels personatges. Prudenci va escriure la primera meitat, la recerca desesperada d'una terra on desembarcar, i Aurora l'altra meitat, des de l'embarcament a Tu-tui-li-la fins al final. Escrivien alhora, cadascú els seus capítols. De tant en tant se'ls llegien i se'ls corregien mútuament. *L'illa perduda* es va publicar l'any 1935 a l'editorial Catalònia, es va vendre bé i va tenir una crítica favorable. L'any 1965 es va incloure a les *Obres completes* de Prudenci Bertrana i se'n féu una nova edició l'any 1988 a "Pòrtic aventures", col·lecció dedicada a un públic juvenil.

Conformen la novel·la vint-i-quatre capítols encapçalats per un títol, de vegades una frase llarga, resum perfecte de cada un d'aquests, convenció molt utilitzada en el gènere de novel·la d'aventures. L'argument gira entorn d'una goleta anomenada Tevaitoa tripulada pel capità White a la recerca de la colònia del'Herbier. Després de diverses peripècies serà un francès, Eduard Vellet, qui posarà fi a l'expedició. L'estructura és molt senzilla: un fill narratiu molt lineal que va des de la partida de la nau a Papeete fins a l'arribada a l'illa de Corpus. Avança cap endavant, només amb les aturades de les descripcions i l'estada a Tu-tui-li-la. Hi ha, també, dos retrocessos al passat per explicar ell personatges blancs: Eduard Vellet, l'enginyer francès que en realitat és un viatger d'excepció de la goleta, el qual presenta un aspecte insatisfet, desconfiat i poruc i que, a la fi, ha de prendre les regnes del vaixell quan el capità se suïcida; i Pere Everhard, francès dissortat que, cercant una bona vida per a ell i la seva família, ha caigut en les mans dels colonitzadors explotadors. Ell és el capataç d'una trentena de tahitians que malden per fer agricultura a l'illa de Corpus. De tant en tant, són socorreguts pel colonitzador l'Herbier.

Però aquest viatge d'avituallament no arriba, perquè el capità White, que ha perdut el senderi arran d'una conspiració de la tripulació després d'una tempesta, s'ha suïcidat. La novel·la presenta el bescanvi de l'heroï. Ara el cap de

⁸ SEGURA, Isabel. *Els viatges d'Aurora Bertrana*, dins *Memorials I.C.D. 1993-1996*. Col. "Dona i societat". Barcelona: Institut Català de la Dona 1997.

l'expedició és el francès inexpert en l'art de navegar sense cartes, com feia el capità White, el qual es guiava només per l'observació dels fenòmens naturals, la lluna i els estels. Els tripulants de la Tevaitoa, set homes i un noi capitanejats per Vellet, arriben a la fi a Tu-tui-li-la, una illa de gran riquesa natural habitada per indígenes generosos i acollidors, que frueixen de tots els béns d'una natura paradisiàca. Just devora, la Desitjada, igualment rica en aigua i fruits naturals, és l'illa dels morts, el lloc on van a viure els llebrosos fins que es moren, i que serà l'escenari privilegiat d'una història d'amor.

Els indígenes han ofert fins i tot les seves dones als nouvinguts. Vellet s'ha maridat amb Haitia, filla del rei Malama, mentre els súbdits estan orgullosos que la princesa es casi amb un blanc. Però Vellet decideix partir. Fa mesos que havien d'haver arribat les provisions a Corpus. Efectivament, la situació allà és tan desesperada que hom tem l'antropofàgia. Quan la goleta topa amb unes illes angleses on s'aconsegueixen les indicacions cartogràfiques per arribar a Corpus s'assoleix la finalitat del viatge: trobar l'illa perduda.

Novel·la d'aventures, antropològica i ideològica, conté les característiques de les altres novel·les sobre la Polinèsia: descripcions bellíssimes de la natura i un cert panteisme, del qual gaudeixen pare i filla a les seves obres respectives, que expressa una afecció cap a l'home senzill i humil vivint en perfecta harmonia en el seu ambient, amb els seus costums decadents i explotats pels colonitzadors. Sembla que Aurora ha encomanat la impressió intensa del tròpic al seu pare, que mai no havia sortit de Catalunya, perquè les descripcions riques i coloristes excel·leixen tant a la primera part com a la segona. Vegem l'exemple d'un fragment suposadament escrit per Prudenci Bertrana:

...veritable prodigi de la naturalesa. Lluïa tota la gran claror del sol amb matisos i transparències infinites. On els bancs de corall eren soms, l'aigua es tenyia d'una verdositat d'òpal, i a mesura que la profunditat augmentava es feia més maragdana, fins a arribar a la tonalitat d'un pur safir (pàg. 84).

EL MARROC SENSUAL I FANÀTIC

Aurora Bertrana havia adquirit un cert prestigi. S'havia documentat bé i, a part dels llibres i articles publicats, també feia conferències. La prova és que va formar part de les llistes d'Esquerra Republicana de Catalunya per a diputats a Corts a les eleccions de 1933. Ella en realitat no volia participar del món polític, sinó aconseguir el seu objectiu de fundar una universitat obrera femenina. Ja n'havia fet un intent: fundà el Lyceum Club, juntament amb Carme Montoriol, Enriqueta Sèculi, Isolina Viladot i d'altres, però el resultat va ser una espècie de societat recreativa que no la va satisfer.

Mentre Aurora planificava el viatge al Marroc la situació sociopolítica catalana passava un moment difícil. Esquerra Republicana de Catalunya havia

perdut les eleccions. Havia visitat els seus amics Ventura Gassol i Martí Barre-
ra a Madrid, on eren presos. El seu marit no entenia res del conflicte i parlava
de la “bogeria catalana”. Ventura Gassol va ser el primer a saber que Aurora
volia anar al Marroc per descobrir-hi l'ànima femenina i l'amic l'animà a fer-
ho i a escriure'n les impressions. Quan comunicà la decisió als seus coneguts,
en general s'escandalitzaren i patien per la integritat de l'escriptora, viatjant
sola pel Marroc. Per això una *Justificació* encapçala aquesta obra d'impres-
sions viatgeres, a la qual s'explica el caire dels perills que va patir durant el
viatge.

Si pensam que l'aventura viatgera sempre representa una fugida⁹, Aurora
Bertrana s'escapava de la situació conflictiva sociopolítica i sentimental per
anar a la recerca de noves aventures i alhora nous èxits literaris. Dels dos o tres
mesos que va visitar el Marroc varen sortir alguns articles per a “La Publicitat”
i el llibre que comentam, *El Marroc sensual i fanàtic*, va ser escrit en plena
ebullició política i publicat per l'editor Dalmau d'Edicions Mediterrània dia 4
d'abril de 1936. L'edició, feta amb molta cura, tenia vint-i-quatre fotografies
fetes per l'autora i un nomenclàtor al final del llibre. Era esperat pel públic lec-
tor de les cròniques viatgeres de la Polinèsia, però no tingué èxit per raons evi-
dents: li caigué damunt l'Alçament Nacional del 1936. L'obra va ser recupera-
da i tornada a publicar per Edicions de l'Eixample l'any 1990 dins la col·lecció
“Espai de dones”.

A part de la *Justificació* ja esmentada, que explica que les poques molès-
ties patides durant el viatge han estat per culpa dels europeus, i sobretot dels
espanyols, l'obra consta de dos grans apartats. La primera part transcorre en el
protectorat espanyol, a les ciutats de Tetuan, Arzila i Xauen. La segona part
transcorre en el protectorat francès, a les ciutats de Fes, Rabat, Casablanca,
Marràqueix i a la zona insotmesa. Ja ens ha aclarit que no es tracta d'un llibre
de viatges, sinó d'impressions viatgeres on no s'amaga l'anècdota personal.
També ha cuitat d'agrair l'ajut dels col·laboradors del viatge: Muntané, Vene-
ciana, Del Caz i Lluís Antoni de Vega (especifica: un mallorquí, un català, un
castellà i un basc).

Al protectorat espanyol anà a raure al camp nacionalista. A ella no li inte-
ressava la política, sinó el caire antropològic del viatge, però els amics nacio-
nalistes li havien de possibilitar entrar a molts de llocs barrats, pagant tan sols
el preu d'escoltar-los. Tanmateix, només els més joves havien consentit a obrir
les portes de casa seva, que és el que ella realment desitjava. En general, no
podien entendre que cap dona culta, que compartia els seus ideals (o així ho
creien), s'interessàs pel reducte femení. A ella li hauria agradat compartir el te-
o les xafarderies de les dones, però només entre els homes era acceptada. Però
Lluís de Vega l'acompanyà a un bordell. A *Meretrius*, Aurora és presentada
com una *escriptora que desitja conèixer de prop el món galant*. A la casa de

⁹ BOU, Enric. *Rodar el món (a l'entorn dels llibres de viatges)*, dins *Llengua i literatura*, 5. Bar-
celona, 1992-1993. Pàgs. 289-306.

Zaida va gaudir d'estones ben agradables. L'autora es complau a descriure tals reunions, en què conversaven, prenien el te aromatitzat de menta i Rgino la voluptuosa entonava una cançó oriental, mentre Zaida ballava la dansa del ventre, encisadora de l'escriptor i de la pròpia Aurora. L'escriptora conclou:

A poc a poc jo anava coneixent llurs vides simples, sense conflictes ni esclats, unes vides aburgesades, on la paraula amor no desvetllava més ressò que l'equivalent en paper o en metall. En aquella casa galant es respirava el mateix ambient que en la llar d'un baixà o d'un comerciant. Hi havia menys miralls i menys rellotges (el to de la sumptuositat decorativa, al Marroc, depèn de la quantitat i qualitat d'aquests dos objectes), però més simplicitat i més cultura (pàg. 45)¹⁰.

Teatre àrab conta l'experiència de la visió del teatre àrab organitzat entorn de les festes commemoratives del naixement del profeta Mahoma. Tots els ulls es fixaren amb curiositat en aquella estranya espectadora. Fins i tot el protagonista restà un moment astorat. Sense entendre la llengua i amb la impassibilitat que exigeix el teatre àrab, segons li explicava el company, que fa que els actors recitin sense cap expressió, l'escriptora només n'aguantà dues parts, de les set de què constava l'obra sencera. L'experiència tan prometedora acabà en no-res i la crònica finalitza amb el comentari irònic que, en acabar la segona part, l'actor que feia de filla de visir ja tenia bigoti i barba.

Gueda succeeix, com el capítol anterior, a Tetuan. Convidada a un àpat per un ministre, l'escriptora destaca per la fina penetració psicològica dels diversos grups de moros i per l'explicació amb tot detall de l'àpat (*gueda*), esplaiant-se en la part més allunyada de les normes més occidentals, contrast que encara resulta més intents pel fet de qualificar els comensals d'"intel·lectuals". Acabada la *gueda*, mentre conversa amb un estudiant turc sobre política femenina, Aurora veu un grapat de dones, guaitant per les finestres, que curiosegen engelesides per la presència d'una europea en un àpat masculí. El ministre se n'adona i la convida a visitar el seu harem. A la família del ministre hi ha dones de totes les edats. Vestides luxosament, tancades en un ambient carregat de perfums i d'herbes. Per contrast, una vegada al carrer, la cronista respira l'aire pur i segueix, entenedrida, un núvol mediterrani volant cap a l'Occident.

Sempre contades en primera persona, les vivències a Tetuan signifiquen un primer acostament al Marroc. L'autora observa, distant i educada, i conta el que li succeeix amb gràcia i un xic d'ironia, sobretot en allò que més sobta l'espirit pràctic occidental, com el fet de tenir molts de rellotges i cap a l'hora com a signe de distinció, i molts de miralls situats tan amunt que hom no s'hi pot emmirallar.

A *Arzila*, *Dauïa*, *Limina* i *Gmar*, títol del capítol i nom de les protagonistes alhora, serveix per explicar les diferències de classe entre els musulmans en

¹⁰ La paginació fa referència a la darrera edició esmentada: Edicions de l'Eixample 1990.

el tracte de les dones. Dauïa és de classe baixa, precisament per això pot acostar-s'hi Aurora. Les classes benestants reclouen les dones en un entorn de misteri perquè això és un signe de distinció. Dauïa té tretze anys i ja té problemes. És filla d'un pastor i ja té promès, i ella no se sent gens atreta cap al matrimoni. A través d'ella coneix Limina i Gmar, que viuen en una alcova entapissada i no accepten el berenar que els ofereix Aurora per por del seu pare.

Els hamatxes ens descriu el fanatisme d'aquesta secta mahometana, que la cronista va poder contemplar des d'un terrat, acompanyada per l'amiga Dauïa. En aquest episodi, per primer cop no hi ha discurs ideològic. L'escriptora ens presenta en present històric els fets concrets, d'una tal duresa que no va poder suportar per la repugnància que sentia. No succeeix així amb *Les quatre dones del baixà*, on explica amb tot detall i molta sensibilitat els gestos, el ritual dels objectes lluents i de porcellana fina per al te, les expressions d'inseguretat de les esclaves i la gelosia de les dones quan una d'elles, Asisa, és triada per servir-lo. El baixà frueïx de mostrar a la periodista europea tots els seus béns. Aquesta no plany el discurs crític:

Jo endevino els drames d'aquella llar, malgrat que les dones del baixà no han dit ni diran res que orienti devers els secrets de llurs vides amagades, sensuals i turbulentes, (...) jo tinc els meus dubtes sobre la benestança d'una llar on quatre dones de setze a cinquanta anys es disputen els favors d'un sol home.

No puc amagar que aquell dia vaig sortir de l'harem tan ignorant com en entrar-hi. Sobretot em deixaren conèixer els decorats, les riqueses, els refinaments... Entre la veritat i jo s'interposava l'eterna i complicada polidesa marroquina, els salams complicats, els somriures discrets... (pàg. 74).

La ciutat santa és la crònica que ens descobreix Xauen: ens fa passejar pels carrerons i els lectors podem contemplar els personatges de centúries enrera. A Xauen Aurora seguirà, de prop o de lluny, els rituals de la circumcisió, els costums més tradicionals i, després de quatre hores d'espera, és expulsada del cementiri del baixà el dia del sacrifici dels moltons. L'episodi és relatat amb molt de detall, remarcant les diferències culturals i la desconfiança dels musulmans cap a l'europea xafardera amb una kòdak a la mà. Hi ha un toc irònic distanciadador de les situacions negatives de rebuig. Però la ironia es converteix en ràbia intensa a *Presó de dones*, durant la visita acompanyant la doctora Valls. Aurora Bertrana es demanava quin delictes podien fer les dones, en un país on gaudien de tan poca llibertat. A la presó, amb espais tortuosos i llòbrecs que poden a humitat, hi ha dones que no han suportat sogres esclavitzadores, marits maltractadors i d'altres situacions humiliants semblants. Esverada, la cronista encara ha de contestar la malícia de la carcellera, que l'ha interpellat a la sortida de la presó, sorpresa per aquest estrany interès.

Després de *Fakiha*, la descripció poètica de l'enterrament d'una santa, que contrasta amb la cruesa de l'episodi anterior, *L'autor a la recerca d'una culpa*,

el darrer dels episodis dedicats al Marroc espanyol, ens explica les investigacions policials sense motiu aparent de les quals ha estat objecte durant les visites a Arzila, a Tetuan i a Xauen. Crítica i irònica alhora, l'autora s'esplaia en les anècdotes succeïdes.

Boires musulmanes i *Continua el misteri*, dins l'apartat de *Fes*, ja en el protectorat francès, expliquen el caràcter impenetrable, segons l'autora, de l'ànima musulmana. Compara la seva situació amb la de l'escriptor francès Tharaud, el qual, havent viscut alguns anys a l'Àfrica musulmana, no havia aconseguit entrar dins l'esperit de cap llar. Així que entrava per un portal, les dones i els infants en fugien. Tharaud ho atribuïa al fet de ser un home. Davant Aurora les dones i els infants no fugien, però eren impenetrables. I qui sap, es demana l'autora, si aquesta impenetrabilitat és l'encís d'aquestes terres. Segons les seves pròpies paraules, *una mena de boira que esfuma i poetitza una decadència inevitable, uns vicis clàssics, unes misèries massa vulgars* (pàgs. 140-141).

El que sí resta clar és que Fes és la indiscutible capital de l'imperi, pels carrerons de la qual passen els més orgullosos i elegants cavallers. Fins i tot les fantasmes femenines llisquen amb més lleugeresa i amb robes més refinades. La *kisaria*, el seu barri comercial, és el més refinat del Marroc. I tot l'aspecte material va acompanyat d'una espiritualitat que es manifesta en l'abundància d'escoles alcoràniques i en les grandioses obres arquitectòniques religioses sempre envoltades de fidels i pelegrins. Allà Aurora va fer coneixença d'una *fàssia*, filla d'un visir, esposa d'un marxant ric que no havia sortit mai de les parets de la seva llar. Les fàssies presentaven una tímida i un encongiment d'horitzons que les tancava al Fes més tradicional. Per contrast, a *Desmoralització del "fassi"* se'ns explica un viatge en autobús, durant el qual són inevitables uns contactes corporals que per força han de conduir a un canvi de costums.

A *Rabat*, *L'oració de Sidi Mohamed Ben Yussef* té poc a veure amb el verdader Marroc, segons l'autora, ja que és una aparatosa comèdia sense interès, un muntatge preparat per als turistes. Ni musulmans ni dones devotes que no manquen mai a les pregàries escolten l'oració del soldà. Com a contrast positiu, Aurora ha pogut assistir a un casament, ajudada per un escriptor francès del qual només ens dóna les inicials. *L'himeneu* ens explica el casament tradicional musulmà amb tot detall, remarcant el paper d'homes i dones en l'acte i fent comentaris personals únicament en referència al tracte econòmic i a la virginitat.

A *Casablanca*, després d'una lliçó històrica sobre Dar El Beida, la cronista expressa les diferències gegantines entre la part moresca i europea, de la qual parlen els musulmans meravellats. Tot és una descripció hiperbòlica dels elements de la gran ciutat i també del barri de la prostitució, el Busbir, on resideixen enclaustrades tres mil prostitutes amb regles més severes que qualsevol orde religiós. També se'ns descriu La Bidon Ville, on viuen unes set mil persones de casta inferior, que té com a únic material de construcció embalatges i llaunes. En aquest barri l'autora assaboreix, i conta als lectors, una escena de bugada comunitària feta a una bassa de pluja.

Marràqueix, L'oasi de les tres ciutats: Gueliz, Marràqueix la Roja i Mel.lah, barri jueu. La Plaça Djenaa El Fnà és el lloc on desemboquen totes les rutes del Sud i és el centre de Marràqueix. S'hi troben uns deus mil forasters diaris, barrejats amb els ciutadans. Segons l'autora, aquest és un dels llocs més pintorescos del món, on hi ha una gran activitat de tots els caires i amb contrastos extraordinaris. *Els xeïlls* (d'on prové el mot castellà "chulo") explica un altre espectacle sensual, on uns joves ballarins de gran atractiu físic dansen d'una manera lenta i sensual, vestits com odalisesques. Les evolucions són cada vegada més lascives i exerceixen un encís creixent sobre el públic. Al final, s'estableixen tractes amb el cap de la colla. Mentre veu els xeïlls camí cap a una casa senyorial, l'autora deixa a lliure la imaginació: els senyors, ricament vestits, probablement esperen els joves en una taula parada abundantament. Se seduiran mútuament entre músiques i essències, mentre les dones, tancades al pis de dalt, es consolen dels desaires dels seus marits.

Les cròniques del protectorat francès finalitzen amb *L'hotel ideal*, brut, regentat per jueus, on va estar-se Aurora Bertrana durant dues setmanes. És evident, aquí i en altres llocs del llibre, que l'autora no sent gaires simpaties cap als jueus. Són bruts i només cerquen el negoci. I d'aquí a la *Zona insotmesa*, una decisió valenta si tenim en compte que el protectorat francès li va fer un salconduit amb la declaració que no es feia responsable de cap accident succeït fora de la zona de seguretat. Aurora Bertrana fins i tot va haver de signar una renúncia reclamatòria. En partir cap a l'Atlas, ella i un home rus, el xofer, eren els únics europeus. L'autora es detura llargament en la descripció del paisatge, que qualifica com un dels més impressionants que ha vist a la seva vida. Tot comparant-lo amb el de la Polinèsia i el dels Alps, considera que la carena africana conté una riquesa de matisos inigualable. Després d'una topada amb homes uniformats embriacs en una cantina en ple desert, de la qual va ser salvada pel xofer rus, ambdós europeus pogueren visitar el castell feudal del senyor de Taurirt, que celebrà una recepció en honor seu. Encara que una visita semblant era ben desitjada per la cronista, en endinsar-se pels passadisos de la fortalesa tenia aquella por de saber que estaven totalment en mans del caid. Tot i que ell era amable i bondadós, Aurora Bertrana no va acceptar l'oferiment de romandre uns dies a casa seva, envoltada de festes, menjars, cants i alegria. Si havia dubtat en el moment de la proposta, després, en recordar l'experiència, es penedia de no haver accedit a l'amable petició del caid, només que fos per poder escriure la crònica més interessant.

El Marroc sensual i fanàtic té un principi clar i acaba amb la visita al senyor de Taurirt. No se'ns explica res de la tornada, però aquesta resta implícita en la publicació del llibre, testimoni del viatge. Amb un llenguatge clar i directe, de vegades irònic, de vegades poètic, s'aconsegueix un bon equilibri entre les anècdotes dialogades i les descripcions. Es manté el ritme entre les cròniques de més duresa i d'altres més superficials o poètiques, la qual cosa dona com a resultat una lectura amena i agradable, durant la qual és capaç de transmetre'ns el seu entusiasme o el seu esverament davant la injustícia. Encara que mou al viatge un interès antropològic, l'autora es deixa impressionar

pel paisatge i les seves descripcions recorden el sensualisme de l' enamorada de la Polinèsia. Per altra part, el discurs ideològic, malgrat que ella assegura no interessar-se per la política, no manca al llarg del llibre: el binomi ORIENT/OCCIDENT, amb una admiració pregon a cap al poble que es manté, com Xauen. Tanmateix, aquesta defensa de la tradició no deixa d'estar en contradicció amb els ideals de justícia cap a les dones, que igualment defensa.

AURORA BERTRANA I LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

L'any 1938 Aurora va prendre camí cap a l'exili. A Ginebra, malgrat que hi vivia la seva família política, no va rebre ajut més que dels amics, ja que el seu marit havia passat a l'Espanya Nacional. Quan l'any 1949 tornà a Catalunya continuà dedicant-se a la literatura. Encara que va patir un canvi radical d'interessos i va tractar temes absolutament diferents a les seves obres (el món dels infants, la Segona Guerra Mundial, el fracàs del matrimoni...) encara tornà al món polinesi, potser intentant recuperar antics èxits: *Ariatea*, novel·la publicada l'any 1960 per Albertí, és una reelaboració i ampliació narrativa de *Tekao*, el darrer conte de *Peikea princesa canibal i altres contes oceànics*, encara que sense aquell entusiasme i exaltament positiu de les primeres obres. Per altra part, *Oviri i sis narracions més*, publicat l'any 1955 per editorial Selecta, que és un llibre sobre animals escrit sota el mestratge de Caterina Albert, conté tres relats amb personatges i ambient de la Polinèsia: *Oviri, el gat salvatge*, *Loti i Backy* i *Popi*. Al final de la seva vida, Aurora Bertrana va escriure unes interessants memòries on es pot resseguir la seva trajectòria literària, sempre lligada a la seva vida. No és una escriptora imaginativa: més tost manlleva a la vida tots els temes que tracta i sap contar-los. Les *Memòries fins al 1935* arriben fins a les redaccions de *El Marroc sensual i fanàtic*. Tenen 914 pàgines que no costa gens de llegir. Pòstumament es van poder publicar les *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*, que comencen a la guerra civil i acaben quan Aurora Bertrana va tornar de l'exili per reunir-se amb la seva mare.

BIBLIOGRAFÍA

- BERTRANA, Aurora: *Paradisos oceànics*. Barcelona: LaSal, 1988; Edicions de l'Eixample, 1993.
- *Peikea, princesa canibal i altres contes oceànics*. Barcelona: Pleniluni, 1980; Lumen, 1991.
- (en col·laboració amb BERTRANA, Prudenci). *L'illa perduda*. Barcelona: Pòrtic Aventures, 1991.

— *El Marroc sensual i fanàtic*. Barcelona: 1936; Edicions de l'Eixample, 1990.

— *Ariatea*. Barcelona: Albertí, 1960.

— *Oviri i sis narracions més*. Barcelona: Selecta, 1955.

— *Memòries fins al 1935*. Barcelona: Pòrtic, 1973.

— *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, 1975.

BOU, Enric: "Rodar el món (a l'entorn dels llibres de viatges)", dins *Llengua i literatura*, 5. Barcelona, 1992-1993.

SEGURA, Isabel: "Els viatges d'Aurora Bertrana", dins *Memorials I C D, 1993-1996*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1997.